

KİTAP İNCELEMESİ:

**CLIMATE CHANGE, FORCED MIGRATION AND
INTERNATIONAL LAW**

Jane McAdam

Oxford University Press, New York, 2012, 319 pages,

ISBN: 978-0-19-958708-7

Caner KALAYCI*

İklim değişikliği ve göç konularının birçok disiplinde farklı düzlemlerde ele alınmış olmasına rağmen, iklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçün uluslararası hukuk boyutunu inceleyen Jane McAdam, dikkat çeken bir çalışma ortaya koymuştur. McAdam, Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş'deki ampirik alan araştırmasının sonuçlarıyla uluslararası hukuk bağlamında yaptığı analizini bütünleştirmiş ve iklim değişikliği ile göç sorununun uluslararası hukuk boyutunda çok başvurulan bir kaynağı olmuştur. Bu bağlamda kitap, iklim değişikliği kaynaklı zorunlu göçün nasıl kavramsallaştırılabileceği ve gelecekte bu sorundan dolayı yaşanacak göçlere yönelik hem hukuki hem de siyasi nasıl çözümler üretilebileceği konusunda verimli bir çalışma olmuştur. Konusu itibariyle güncelliğini koruyan çalışma, iklim değişikliği ve göç hukuku alanında çalışan akademisyenler ve uzmanların kapsamlı değerlendirmeler bulabileceği niteliktedir.

İklim değişikliğinin etkilerinden ve doğal felaketlerden kaynaklanan, insanların sınır-aşan yer değişimleri uluslararası hukukta normatif bir boşluk olarak değerlendirilir. Uluslararası hukuk çerçevesinde düşünüldüğünde zorunlu olarak göç etmiş kişilerin çok küçük bir kısmı göç ettikleri ülkelerde korunma hakkına sahip olmaktadır. Küresel ısınmanın hangi şiddette olacağı ve toplumlar üzerinde tam olarak nasıl bir etkiye sebep olacağı belirsizliğini korurken, sera

---

* Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, canerkalayci@ibu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7693-211X>

* Makale Geliş Tarihi: 14.12.2017
Makale Kabul Tarihi: 18.01.2018

gazı emisyonun artmasının insanların aktivitelerinin bir sonucu olduğu ve bu salınımın azaltılmaması durumunda durumun daha da kötüye gideceği konusunda ortak paydada buluşulmaktadır. Bu kitabın amacı iklim değişikliği nedeni göç sorununa yönelik stratejiler geliştirebilmek için konu ile ilgili var olan uluslararası hukuk metinlerini incelemek ve bu sorunun gelecek potansiyel boyutlarını tanımlamaktır. Kitap aynı zamanda var olan mevzuat boşluklarını belirlemek ve bu boşlukları giderecek en faydalı stratejiyi bulmak için uluslararası hukuk ilkelerini, mahkeme içtihatlarını ve devlet uygulamalarını sistematik bir analize tabi tutmuştur. İklim göçüne insan hakları odaklı yaklaşımı benimseyen bu kitap, iklim göçü sürecini gerçek anlamda anlayabilmek amacıyla iklim göçüne uğramış insanları anlamayı hedeflemiştir.

1980'ler ve 1990'lar boyunca, iklim değişikliği büyük oranda bilimsel ve çevresel bir konu olarak kabul edilirken, 1990 yılında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin raporuyla birlikte, iklim değişikliğinin insanların göç etmesi üzerindeki olası etkileri tanımlanmaya başlandı. Hukuki bağlamda iklim değişikliği mültecisi kavramı olmamasına rağmen insanların iklim değişikliği sebebiyle yer değiştirdiğini kabul eden yazar, ayrıca ülkelerin kalkınma seviyelerinin farklı olmasından dolayı iklim değişikliğinin etkilerinin bazı ülkelere diğer ülkelere oranla çok daha şiddetli olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca yazar, birçok iklim modelleme çalışmasına ve devletlerin genel anlamda üzerinde anlaşmasına atıfta bulunarak küresel ısınmanın tehlikeli eşliğini 2 santigrat derece olarak kabul etmiştir. Bu eşliğin aşılması durumunda kitapta incelenen Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş gibi ülkelerin olumsuz olarak etkileneceği ve 'kaybolan devlet' durumuna gelebileceği vurgulanmıştır.

İklim temelli göç sorununa dair yasal ve politik çerçeveyi iyi bir şekilde sunan yazar, Kiribati, Tuvalu ve Banglades'deki saha çalışmalarını güçlü bir analizle kavramsallaştırmıştır. McAdam, çalışmasını "iklim değişikliğinin insanların göç etme hassasiyetlerine çarpan etkisi yapan bir tehdit olduğu, göç kararı süreci ile çevresel, ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerin karşılıklı bağlarının olması sebebiyle iklim değişikliğine bağlı göç eden insanların sayısını tam olarak bulmanın zor olduğu, göç hareketlerinin birçoğunun ilk olarak uluslararası sınır-aşan nitelikte olmaktan ziyade ülke içinde olacağı, uygulanmakta olan uluslararası hukuk kurallarının sınır-aşan göç hareketleri için yeterli derecede bir koruma sunmadığı, iklim değişikliği nedeni göçün çok farklı versiyonları olmasından dolayı sorunun bir boyutunun bütün durumlara uygun açıklamalar getirmesinin mümkün olmadığı, iklim değişikliğinden etkilenmiş toplumların istekleri dikkate alınarak bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği" gibi ana öncüller üzerinde temellendirmiştir (McAdam 2012: 5).

Kitabın birinci bölümünde öncelikle iklim değişikliğinin göç ile ilişkisini tanımlayan yazar, iklim değişikliğinin başlangıçta iç göçü tetikleyen sebeplerden

biri olacağını vurgulamaktadır. Çalışmanın incelediği Tuvalu ve Kiribati ülkelerinin 2000'ler ile birlikte iklim göçünden ciddi bir şekilde endişe duymaya başladığı belirtilmiştir. İklim değişikliği ve göç bağlamında uluslararası hukuk ve koruma rejimi boşluklarının olduğunu ileri süren yazar, göç etmek istemeyen insanların durumunun ve göç sürecinin devletler üzerindeki etkileri konusunda birçok eksiğin olduğunu belirtmektedir. Yazar ayrıca Kiribati ve Tuvalu ülkelerinin Marshall Adaları, Mikronezya Federal Devletleri ve diğer bazı ülkeler gibi ABD'ye veya Yeni Zelanda'ya göç etme haklarının olmadığını belirtir. Fakat göç etme hakkının self-determinasyon, insanların yerlerini kaybetmesi, kimlik ve kültür gibi sorunları ortadan kaldırmadığını da eklemektedir. İklim değişikliği sorununa insan hakları odaklı yaklaşan yazar, küresel karbon emisyonu konusunda en masum ülkelerin, iklim değişikliğinden en şiddetli zarara maruz kalacağını belirtmiştir. Bu yüzden iklim değişikliğinin doğal bir olay olmadığını ve asıl olarak hükümetlerin sera gazı salınımı konusundaki başarısızlığının sonucu olduğunu savunmuştur. İkinci bölümde, uluslararası hukuktaki mülteci tanımının çok eskimiş bir tanım olduğu, var olan uluslararası hukuk kurallarında iklim sebebiyle göç eden veya göç edecek insanları korumaya yönelik boşlukların olduğu ve bu konudaki yorumların çok geliştiği ileri sürülerek yeni bir uluslararası çerçeve sözleşmenin yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu sebeple iklim değişikliği nedeniyle yerlerini zorunlu olarak terk eden insanların var olan mülteci tanımı içerisinde yer bulup bulmadığı sorgulanmıştır. Bu sorgulama sonucunda yazar, bu kişilerin 1951 BM Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ndeki tanımın içinde kendilerine yer bulamadığını ileri sürmüştür.

İklim göçü sorununun uluslararası insan hakları hukuku bağlamında incelendiği üçüncü bölümde, soruna 'yaşama hakkı' odaklı yaklaşmıştır. Bu bağlamda çevre kirliliğinin de yaşam hakkını ihlal eden bir faktör olduğunu ileri süren yazar, yaşama hakkı ve çevre kirliliği ilişkisi ile ilgili uluslararası ve bölgesel düzeyde birçok sözleşme ve karara atıf yapmıştır. Buna ek olarak, herhangi bir devletin karbon emisyonu yoluyla küresel çevreye yaptığı zararın net olarak ölçülememesi ve emisyon ile çevreye zararlı etkiler arasındaki nedenselliğin belirlenmesinin zorluğu nedeniyle devletlerin uluslararası çevre hukuku bağlamında iklim değişikliğinden sorumlu tutulabilmesinin belirsiz olduğu vurgulanmıştır. Dördüncü bölüm ise doğal felaketlerin olumsuz etkilerinden kaçan insanları koruma konusunda devletlerin uygulamalarına ve yasama gelişmelerine odaklanır. Yazar, devletlerin bu insanlar için geçici ve isteğe bağlı planlar yaptığını fakat bu örneklerin istikrarsız ve öngörülemez nitelikte olduğunu kabul etmiştir.

İklim değişikliğinden dolayı küçük ada devletlerinin yok olma olasılıkları hakkındaki yorumlara değinen beşinci bölüm Pasifik'te iki küçük ada devleti

olan ve “Kaybolan (Batan) Devletler” olarak bilinen Kiribati ve Tuvalu ülkelerini incelemiştir. İki ülke de küresel ısınma nedeniyle sıcaklıkların artması durumunda sular altında kalma riski olan devletlerdir. Bu iki örnek olaydan yola çıkarak, küçük ada devletlerinin mutlaka uluslararası hukuk kişiliğini kaybetmeyeceği ve bölgelerinin belki yaşanamaz duruma gelebileceği fakat bunun doğrudan devletlerin kendi kendilerini yok etmesine neden olmayacağı kabul edilmektedir. McAdam ayrıca Kiribati ve Tuvalu’daki iklim değişikliğinin olası etkileri hakkındaki ampirik bulguları araştırmıştır. Kiribati ve Tuvalu’da görüşmeler yapan ve bölgedeki göçün tarihini inceleyen yazar, bölgede eskiden beri ekosistem veya yoksulluk nedeniyle insanların göç ettiğini vurgulamış ve küçük ada devletlerinin toplumlarının zorunlu göç sonrasında bile kendi kültürlerini ve kimliklerini devam ettirebilmeleri için alternatif planlar önermiştir. Kitabın altıncı bölümü ise iklim değişikliği nedenli göçün Bangladeş boyutlarını ele almaktadır. Bangladeş’deki insanları göç etmeye iten faktörler kıyı erozyonu, şiddetli kasırgalar, kuraklıklar ve dolayısıyla oluşacak beslenme zorlukları olarak kabul edilmektedir. Bangladeş’deki iklim göçünün sınır-aşan bir boyut olmaktan ziyade ülke içi göç niteliğinde olacağını iddia eden yazar, iklim nedenli ülke içi göçlerin devletlerarası göç hareketi için domino etkisi olabileceğini vurgulamıştır. Mcadam, iklim değişikliği nedenli göç problemine karşı politik ve hukuki çözümler konusunda iyi bir yönetim anlayışının önemli olduğunu ifade etmiştir çünkü ona göre, iyi bir yönetim, insanların doğal felaketlere karşı nasıl davranacağı ve göç etmiş kişilerin tekrar kendi bölgelerine dönüp dönmeyeceği hususunda anahtar bir role sahiptir.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar, iklim göçü probleminin tam olarak anlayamadığını ve bu probleminden etkilenmiş toplumların istekleri ışığında mülteci kavramına benzer bir yaklaşımla yeni bir uluslararası çok taraflı bir anlaşmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu amaçla Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş örnekleri incelenmiştir. İklim göçü problemine cevap ararken bu bölgelerdeki göçün tarihsel kayıtlarına, bu ülkelerdeki insanların arzularına, göçün biçimlerine ve iklim değişikliğinin çevre üzerindeki olası etkileri hakkında alternatif bir paradigma sunmaktadır. Koruma mekanizmalarının göçü önlemeye yeteri kadar cevap veremeyeceğini ileri süren yazar, sınır aşan göçe yönelik yasal engellerden dolayı Kiribati hükümetinin temel politikasının var olan göç seçeneklerini çoğaltmak olduğunu vurgulamıştır. Bölgedeki gelişmiş ülkeler olan Avustralya ve Yeni Zelenda’ya göç ise bu politikanın en önemli noktası olmuştur. İklim değişikliği göçüne yönelik uluslararası kurumsal çabalara da değinen yazar, iklim göçü problemi ile ilgili özel sorumluluk taşıyan hiçbir uluslararası kurumun olmadığını ileri sürmüştür. Yazar ayrıca, iklim değişikliği nedenli göç problemini kavramsallaştırmak ve koruma ve yardım stratejilerini düzenlemek için İnsan Hakları Konseyi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Genel Kurul, BM Güvenlik Konseyi, BM Mülteciler

Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü tarafından konu ile ilgili yapılan çalışmaları ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'ni incelemiştir. Yazar bu incelemeler sonucunda temel insan hakları ilkelerinin onayladığı hukuki, siyasi ve kurumsal çabaların güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. McAdam, kitabın son bölümünde, yaptığı alan araştırmaları ile incelediği hukuk literatürü ve politik çabaları bütünleştirici bir yaklaşımla ele alıp iklim değişikliği nedenli göçe insan hakları odaklı bir analitik yaklaşım sergiler.

Sonuç olarak, iklim değişikliğinin hem uluslararası göç hukuku boyutunu hem de siyasi boyutunu derinlemesine bir yaklaşımla ele alan yazar, Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş'te yapmış olduğu alan araştırmaları ile ileri sürdüğü tezleri güçlendirmiştir. Yazar, iklim değişikliğinin sınır aşan bir göç sorununda tek sebep olmadığını fakat tek sebep olmasa bile uzun vadede olumsuz sonuçlara neden olacağından dolayı uluslararası toplumun işbirliğinin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda McAdam, iklim değişikliğinin uluslararası göçe neden olan hassasiyetlerden biri olduğunu, yoksulluk, kalkınma, doğal felaketlerin yaşanma sıklığı ve ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarının da uluslararası göçü tetiklediğini vurgulamıştır. Yazar, bu yüzden göçe karar vermeyi karmaşık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Var olan uluslararası hukuk kurallarının iklim değişikliği nedenli uluslararası göç sorununa yönelik tam bir çözüm getiremediğini belirten yazar, bu problemi çözmek için aile planlaması, göç edecek kişilerin yerleşimi, kültürlerinin devam etmesi ve gideceği ülkelerin konuyla ilgili sorumluluklarının belirlenmesi gibi alanlar çerçevesinde geniş kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiğini savunmaktadır. Gelecekteki iklim göçü sorununa ve bu sorunun neden olacağı hukuksal boşluğa dikkat çeken yazar, bölgesel veya uluslararası mahkemelerin konuyla ilgili insan odaklı yeni bir uluslararası anlaşma için zemin hazırlayabileceğini ileri sürmektedir. Bu tür girişimlerin devletleri harekete geçirecek nitelikte olacağını ve çok faydalı sonuçlar vereceğinin vurgulandığı eser, başvurduğu zengin referanslar ve detaylı analizlerle iklim değişikliği ve uluslararası göç hukuku alanına önemli katkılar sağlamaktadır.